

DAĞITILMIŞ KAMU HİZMETİ MODELİ BAĞLAMINDA KAFKAS ÜLKELERİNDEKİ KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ AZERBAIJAN ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN ANALİZİ

ANALYSIS OF DISTRIBUTED MODEL FOR PUBLIC SERVICE IN THE CONTEXT OF PUBLIC SERVICE BROADCASTING IN THE CAUCASUS: EXAMPLE OF AZERBAIJAN

Gönül CENGİZ¹

ÖZET: 1991 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği dağıldıktan sonra özgürlüğüne kavuşan ülkeler yayıncılık alanında da özgürleşme girişiminde bulunmuşlardır. Bu girişimlerden biri de demokrasi gereği kamu hizmeti yayıncılığı anlayışının ortaya çıkması idi. Uygulamaya konulduğu dönemlerden itibaren birçok bağımsız post Sovyet ülkelerinde kamu yayıncılığı yayın ilkeleri konusunda başarılı olamamıştır.

Bu çalışmada amaç, Azerbaycan timsalinde Kafkas ülkeleri kamu yayıncılığı hizmetinin gelişimini kamu yayıncılığı ve modelleri kavramı bağlamında araştırmaktır.

Sovyet döneminde kamu hizmeti yayıncılık anlayışından uzak olan bu ülkeler bağımsızlıklarını kazandıktan sonra uluslararası kamu hizmeti modellerini örnek almaya çalışmışlardır. Fakat liberal bir yayıncılık anlayışına sahip olmaya çalışılsa da, ülkelerdeki rejimler gereği bu pek de mümkün olamamaktadır.

Kafkas ülkelerindeki kamu yayıncılığı analiz yöntemi ele alınarak incelenmiştir. Aynı zamanda yapılan bu çalışmanın sonucunda Azerbaycan Cumhuriyetindeki kamu kanalının tamamen dağıtılmış kamu hizmeti modelinde tezahür ettiği görülmektedir.

Anahtar sözcükler: Kamu Yayıncılığı, Kamu Yayıncılık Modelleri, Azerbaycan Kamu Yayıncısı

ABSTRACT: Countries gained freedom after the collapse of the Soviet Union in 1991 have attempted emancipation in the broadcasting field. The need of democracy one of these initiatives were the emergence of the concept of public service broadcasting. Since the period in which they put into practice in several independent post-Soviet states did not succeed in public broadcasting programming principles.

The purpose of this study is to investigate the development of public broadcasting service in the Caucasian like Azerbaijan in the context of the concept of public broadcasting and models.

These countries were far away from concept of public service broadcasting in the Soviet era, but after gaining their independence they tried to follow the models of international public services. However as required by the regimes in these countries, tries to have the liberal broadcasting concept can be hardly possible.

¹ Araştırma Görevlisi Dr., Sütçü İmam Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Sinema ve Televizyon Bölümü, gonulcengiz88@gmail.com

Public broadcasting in the Caucasian countries will be examined by the method of analysis. At the same time the results of this study, in Azerbaijan entirely of public channel is manifested in distributed model of public broadcasting service.

Keywords: Public Broadcasting, Public Broadcasting Models, Azerbaijan Public Broadcasting

GİRİŞ

Avrupa Ülkelerinde 1980'lerden itibaren "kültür – temelli" politika sürecinden "ticari – merkezli" politika sürecine doğru bir değişim yaşanmasının ardından, kamu hizmeti yayıncılığindeki krizden farklı olarak, Kafkasya'da kamu hizmeti yayıncılığının neredeyse tüm oluşumu boyunca devletle kurduğu organik bağlar, kamusal yayıncılığını değişik hükümetlerin müdahalelerine karşı savunmasız bırakmış ve bu ülkelerdeki kamu yayıncılığının gelişim süresi boyunca çoğulcu ve çok sesli bir iletişim düzeninin ihtiyaçlarıyla uyumlu özerk ve tarafsız bir kurumsal yapıdan çok uzakta kalmasına yol açmıştır.

Avrupa'daki örneklerinden farklı olarak; "siyasal" ve "ticari" çıkarlara karşı önemli bir güç odağı konumundan hareket edebilen ve art alanında sağlam bir kamu hizmeti yayıncılığı olarak gelişen bir kamusal yayıncılık modeli, Kafkas ülkelerinin tartışma gündeminde, sınırlı bile olsa yer al(a)mamıştır. Bu bağlamda, Kafkasya'da yer alan ülkelerden biri olan Azerbaycan için ayırt edilmesi gereken sorunlardan biri de kamu hizmeti yayıncısının karakteristik niteliğinden kaynaklanmaktadır. Avrupa Birliği ölçeğinde kamu hizmeti yayıncılarının karakteristik niteliklerini değerlendiren Espen Ytreberg (2002: 759), kamu hizmeti yayıncılarını "karizmatik", "bürokratik", "avangarde" ve son olarak "tekelci paternalist" olarak ayırt eder. Gerçekte, kamu hizmeti yayıncıları için kamu yararı ve kamu çıkarını nasıl ele aldıklarından bağımsız olmayan söz konusu sınıflandırma çabası bu ülkelerdeki kamu yayıncılığı söz konusu olduğunda, kamu çıkarının bürokrat elit ve egemen iktidar tarafından belirlendiği "bürokratik model" olarak değerlendirilmesi gerekir. Gerçekten de, Kafkasya'daki kamu yayın kuruluşları, ilk yayın hayatını izleyen dönemden itibaren siyasal iktidarlar ve kamu hizmeti yayıncılığı arasındaki ilişkilerde olduğu kadar, toplumun birçok kesimi ile kurduğu ilişkilerde de anlamlı sorunlarla karşılaşmış ancak kamu çıkarı kavramının nasıl değerlendirilebildiği çok da açık olmamıştır. Ancak, bu ülkelerdeki kamu yayın kuruluşlarının örgütlenme ve personelden kaynaklanan yetersizlikleri ve hem bölgesel farklılıkların dikkate alınmadan gerçekleştirilen programcılık ve ilkel yapımların koşulları hem de siyasal iktidarlara iç içe geçmiş yapısı eleştirilerin merkezindeki bir kamu hizmeti yayıncılığı modelini ortaya çıkartmıştır.

Uzun yıllar boyunca bir Sovyet cumhuriyeti olarak, Sovyetler Birliği sınırları içinde varlığını sürdürmüş olan Azerbaycan bağımsızlık sürecinin ilk yirmi yılını önemli reform yılları olarak geride bırakmıştır (Budak, 2011: 2). Komünist sistemi boyunca etkili olan, komünist partinin bir yayın organı olarak onun amaçlarına hizmet edecek şekilde çalışan ve kitle iletişim araçlarının hükümetin politikalarına müdahale etmeyen aksine onun amaçlarını destekleyerek geliştiren ve egemen gücün egemenliğini pekiştiren yapısı (Vural, 1994: 29) bağımsızlık sonrası farklı bir yapılanmaya yönelmiştir. Bu farklı yapılanma medya alanında, geçiş sürecindeki tüm cumhuriyetlerde, ideal olarak basın ve ifade özgürlüğüne dayalı ve demokratik ölçütlere yönelmiş bir kitle iletişim sisteminin oluşturulması anlamına gelmektedir. Ancak süreç boyunca eski sistemin izlerinin hemen ve tümüyle silinmediği görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması Güney Kafkasya'daki devletleri bağımsızlık konusunda hazırlıksız yakalamış, tüm cumhuriyetlerde özellikle demokratikleşme alanında önemli sorunlarla karşılaşmıştır.

Demokrasiye geçiş sürecinin sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi ise her şeyden önce demokratik ölçütlere göre yapılandırılmış kamu hizmeti yayıncılığına ihtiyaç duyar. Demokratik

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

ölçütlerden kastedilen, sağlıklı, özgür, tarafsız ve sorumlu bir kamu yayıncılığı anlayışının oluşturulması ve yerleştirilmesidir. Sağlıklı bir demokrasinin yaşatılması ve geliştirilmesinde de bu yapılanmanın önemi büyüktür (Budak, 2011: 2).

Güney Kafkasya'daki tüm ülkelerde, kamu televizyon ve radyo yayın hizmeti kurmak için bir mekanizma genel mevzuatta ve medya kanunlarında belirtilmektedir:

1. Azerbaycan: Kamu Televizyon ve Radyo Yayıncılığı 28 Eylül 2004 Tarihli Kanun.
2. Ermenistan: Bölüm IV, "Kamu Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Şirketi" 20 Kasım 2000 Televizyon ve Radyo Yayıncılığı Kanunu ve Ermenistan
3. Cumhuriyeti Anayasasının 27. Madde, 5 Haziran 1995 Tarihli Kanun. Gürcistan: Bölüm III, 24 Aralık 2004, "Kamu Yayıncılığı Hizmet".

Aynı zamanda bu yasalar sayesinde Kafkas ülkelerindeki kamu yayın kuruluşları mali açıdan da doğrudan hükümete bağımlı hale getirilmiştir. Böyle olunca da, buradaki kamu yayıncıları iktidarın çıkarlarını göz önünde bulundurmamak zorunda kalmaktadır.

KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞININ TANIMI

Kamu hizmeti yayıncılığının tanımlanmasında, onun ayırt edici özelliklerinin ortaya konulmasında karşılaşılan bir başka önemli zorluk, sınırların tam olarak çizilememesidir. Bir başka ifadeyle Türkiye gibi ülkelerde kamu hizmeti yayıncılığını tanımlamaya girişirken mevcut gerçekliğin (TRT'nin durumunun) kimi noktalarıyla tarihsel olarak kamu hizmetinden izler taşımasının, kimi noktalarıyla (ağırlıklı olarak) devlet yayın sistemlerin yapısal unsurlarını içinde barındırmasının yarattığı teorik sıkıntılardır söz konusu olan. Bu nedenle mevcut durumu daha iyi aydınlatmak için öncelikli olarak her iki sistemi tanımlamakla işe başlanacaktır (Yılmaz, 2010: 46).

Erol Mutlu, kamu hizmeti yayıncılığının ulusallık fikriyle sıkı sıkıya bağlı olup, bir memlekete özgü kültürel özelliklerin tüm vatandaşlarca paylaşılır hale geldiği, kültürel ve siyasal bütünlüğe tehdit oluşturan unsurları dışlayan, en azından bu unsurların sızmasına veya hakim hale gelmesine direnen, memleket halkını, bilgili, eğitilmiş, kültürlü, bilinçli vatandaşlar haline getiren ve hem piyasadan hem de devletten bağımsız olarak iş gören yayıncılık olduğunu belirtmiştir (Mutlu, 2001: 25). Kamu yayın kurumunun üzerine düşen görevleri yerine getirebilmesi için, en önemli koşulun devletten bağımsız çalışması gerektiği vurgulanmıştır. Kamu hizmeti yayıncısının nesnel ve güvenilir bir kitle iletişim aracı olabilmesi için mali, idari ve editöryal açıdan bağımsız olması şarttır.

Kamu hizmeti yayıncılığını ticari yayıncılıktan ayırarak kamusal yarar sağlayan önemli farklılıklardan birisi de çeşitliliğidir. Kamu hizmeti yayıncılığına geçiş sürecindeki ülkeler, yetersiz profesyonelliğin, kamu hizmeti misyonunun anlaşılmasının, yetersiz finansmanın, yayıncılık yönetimine yapılan siyasi müdahalelerin ve toplumda kamu hizmeti televizyonculuğunun ayırıcı özellikleri hakkındaki farkındalık düzeyinin düşük oluşunun sıkıntılarını çekmektedirler.

Kamu hizmeti yayıncılığı, demokratik-hukuk devleti ilkeleri doğrultusunda tarafsızlık ve siyasetler üstü yayıncılık niteliğine sahiptir. Halkın eğitim-kültür, sanat ve bilgilendirme gereksinimini karşılamak, kamu hizmeti yayıncılığının en önemli görevleri arasında yer almaktadır. Ulusal birlik ve bütünlüğün korunup geliştirilmesi, temel hak ve özgürlüklerden yurttaşların yararlanabilmesi için gerekli bilinçlendirmenin yapılması, laik bir devlet düzeninin savunulması, sosyal devlet anlayışının benimsenmesi kamu hizmeti yayıncılığında temel yayın politikaları olmalıdır (Akgüner, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019014881/1019014091>: 288).

Ancak, kamu hizmeti yayın modeli konusunda da farklı bakış açıları vardır. Bir dönem TRT Genel Müdürlüğü yapmış olan Tayfun Akgüner'in tanımlaması bunlardan biridir:

“Kamu hizmeti yayıncılığı modeli ise, az önce sayılan iki farklı modelin dışında, özgün bir yayın türü-rejimi- olarak ele almak doğru olacaktır. Kamu hizmeti modelinde, yayın kuruluşunun Devlet tarafından kurulması ve yayınların Devlet tarafından belirli kriterler (ölçütler) doğrultusunda denetlenmesi söz konusu olabilir. Ancak, kamu hizmeti yayıncılığı, demokratik ilkeler doğrultusunda tarafsızlığı, siyasetler üstü yayıncılık niteliğini, temel almakta ve halkın eğitim-kültür gibi, doğru ve tarafsız haber alma hakkı gibi, ulusal birlik ve bütünlüğün korunup geliştirilmesi gibi beklentileri karşılamak üzere yayın politikasını oluşturmaktadır. Kamu hizmeti yayıncılığı, yurttaşların temel insan hak ve özgürlüklerinden azami ölçüde yararlanmak üzere bilinçlendirilmesini, devlet ile birey arasında diyalog zemininin yaratılmasını, devletin maddi ve teknik imkânsızlıklar nedeniyle, eğitim-kültür hizmetlerini götüremediği yörelere bu hizmetlerin yayın yoluyla ulaştırılmasını, temel pratik bilgilerin taşınması ile toplumsal yaşamın kolaylaştırılmasını, estetik değerlerin, beğeni düzeyinin yükseltilmesini ve daha pek çok sosyal amaçlı hizmeti hedeflemektedir” (Akgüner, 1996: 10)

DEVLET YAYIN SİSTEMİ

Kamu hizmeti yayıncılık sistemi ile karıştırılan yayın biçimlerinden biri de devlet yayın modelidir. Ulusal yayın sisteminde (National System), yayın kanalları doğrudan ya da dolaylı olarak devletin elinde bulunur ve kamu yararına yayın yapılır. Yayın kanallarının siyasal erk ile ilişkisi yasalar ile belirlenmiştir. Geliri devlet tarafından, onun koyduğu kurallar çerçevesinde devlet bütçesinden ya da televizyon hizmetlerinden yararlanma karşılığı olarak ruhsat ücretlerinden sağlanır. Yayın kanalları giderlerini karşılamak için devletten elde edeceklere bütçeye ek olarak ya reklamlara yer verirler ya da gelir elde etmek üzere diğer faaliyetlerde (program satışı gibi) bulunurlar (Aziz, 2006: 92)

Devlet yayın sistemlerinde hükümet ya da siyasi iktidarı elinde tutan güçler, yayın kurumlarını büyük ölçüde denetler. Bu sistem ülkeden ülkeye farklılık gösterse de iktidar sahipleri, kendi politikalarını halka benimsetmek amacıyla yayın kurumlarından yararlanırlar. Otoriter ülkelerde devletin yayın kurumlarını denetimi doruk noktasına ulaşır. Bu yayıncılık sistemlerinde radyo ve televizyon kurumlarında muhalif unsurların kendilerini ifade etmelerine olanak tanınmaz. 1990'dan önce Doğu Bloğu ülkelerinde bu yayın sistemi uygulanıyordu (Yılmaz, 2010: 47). Özellikle, Sovyetler Birliği zamanında birlik ülkelerinde bu sistem uygulanmaya başlamıştır.

KAMU HİZMETİ YAYINCILIĞI MODELLERİ

Karol Jakubowicz (2004: 280), Avrupa Birliği medya siyasasında kamu hizmeti yayıncılığı bağlamındaki sorunları aşağıdaki gibi maddeleştirmektedir:

1. Kamu hizmeti yayıncılığına dair belirgin ve anlamlı bir tanımın geliştirilmemiş olması.
2. Kamu hizmeti yayıncılığına dair politika araçlarının birden daha çok resmi yasa altında toplanmış olması ve en önemlisi.
3. Kamu hizmeti yayıncılığı ile bu yayın biçiminin dışında yer alan kamusal faaliyetler arasında anlamlı, uygun ve belirgin bir ayrımın geliştirilmemiş olması.

Avrupa Birliği medya siyasasının temel sorunlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda da, kamu hizmeti yayıncılarının toplumsal sorumluluğu, finansman biçimi, düzenleyici otoriteler ile olan ilişkisi giderek belirginliğini kaybetmektedir. Avrupa Birliği medya tartışmaları içerisinde

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

kamu hizmeti yayıncılığı modelleri yer almaktadır. Aşağıdaki tablo'da kamu hizmeti yayıncılığının modelleri ve onların tanımı yer almaktadır:

Ek Tablo: 1. Kamu Yayıncılık Modelleri

DAĞITILMIŞ KAMU HİZMETİ MODELİ

Kafkas ülkelerinde uygulanan kamu yayıncılık modeli "Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli"dir. Dağıtılmış kamu hizmeti yayıncılığı, kamu hizmeti yayıncılığı için görevlendirme ve sorumluluğun tek bir yayıncılık ile sınırlı olmaması anlamına gelmektedir - genellikle "kamu hizmeti yayıncılığı" olarak adlandırılır ancak bir ülkenin yayın sistemindeki tüm yayıncıların, ulusal çıkar konuları adına kendi programlamalarına kota koymaları için yasal sorumluluğa sahip olması beklentisini kapsayacak şekilde genişletilmiştir, yani programlama, kamu hizmeti yayıncılığının temel ilkeleri ile uyumludur. Bu model siyasi (örneğin demokrasinin genişlemesi), ekonomik, eğitimsel sosyal ya da kültürel olarak ulusal kalkınmaya katkıda bulunmayı hedeflemektedir (Fourie, 2010: 8).

Dağıtılmış kamu yayıncılığının gelişim, eğitim, ulus inşası, kültürel ve sosyal donanımına katkıda bulunarak, aynı zamanda hükümet ve diğer siyasi müdahale riskinin az olmasını umut ederek yayıncılığı yapabilir olması, öte yandan yönetsel ve finansal sorunları daha etkin bir şekilde ele alabilir olması onu Kafkasya ile özdeşleştirmektedir.

Kafkasya'da kamu yayıncılığının sürekli rahatsız edilmesi ve bu yayıncılık hakkında yeni bir bakış açısı gerektiren yeni medya ortamı sorunlarına ek olarak, dağıtılmış kamu yayıncılığı hizmeti aynı zamanda, post modern ve sosyal semiyotik medya teorisinin geçmişine karşı da teşvik edilebilmektedir. Dağıtılmış Kamu Yayıncılığı modelinde asıl vurgu; bölünmüş, karma, çeşitli, metinler arası, genelleyici kitle iletişim fenomeni olan yayıncılık üzerine ve ayrıca yayıncılığın her yerde birden bulunma ve medya alanında kendi varlığının bir parçası olma anlamı üzerinedir.

Modelin daha önemli ayrıntıları, örneğin programlamayı, finansmanı, vb. tanımlamak için yönetim, finansman, değerlendirme, izleme ve parametrelere ilişkin yönler; hala Kafkasya'da, Kafkas perspektifinden ve Kafkasya bağlamını dikkate alarak araştırılması gereken yönlerdir.

Kamu Hizmeti Yayıncılığının, Kafkas toplumundaki paradoksları, Birinci Dünya medya sistemi ve Kafkasya kamu hizmeti yayıncılığında gerçekleşen değişiklikleri, sorunları ve problemleri yukarıdaki düşünceler ışığında ele alındığında, dağıtılmış kamu hizmeti yayıncılığı, çok kültürlü, çok ırklı ve çok dilli Kafkasya için bir model olarak zorlayıcı bir şekilde motivasyon kaynağı olabilir.

AZERBAYCAN'DA KAMU YAYINCILIĞI VE DAĞITILMIŞ KAMU YAYINCILIĞI MODELİNİN ANALİZİ

İster Sovyetler Birliği döneminde, isterse de bağımsızlık kazanıldıktan sonraki yılların yasal boşluğundaki yeni dönemde Azerbaycan'da özgür medya, özgür iletişim anlayışı hep askıya alınmış, toplum, kendisine hizmet edecek, kendi sesini duyurabilecek kamu işlevini yerine getiren ve gerçek gazetecilik ve yayıncılık anlayışı sergileyen iletişim araçlarından hep mahrum bırakılmıştır.

Uzun yıllardan beri Azerbaycan izleyicisinin istediğini, ne devlet ne de özel televizyon yayınlarından alamadığını belirten Muharremli (2003: 144), "Bu yüzden de ekranlarda özgür ve objektif enformasyonun, keza edepi ve entelektüel tartışmaların tadına vardıkça bizim izleyici

toplumsal televizyonun önemini daha çok kavramaktadır” diye özetleyerek toplumsal yayıncılığın gerekliliğinden bahsetmektedir.

Ülkede kamu yayıncılığının oluşturulması ve toplumsal demokratikleşme sürecinin geliştirilmesi adına Avrupa Konseyi'nin talebi gereği (Muharremli, 2003:133) başlatılan altyapı çalışmalarının sonucunda kurulan İçtimai (Kamusal) Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi 29 Ağustos 2005 yılında faaliyete başlamıştır.

Azerbaycan gerçeklerinin, Azerbaycan halkının tarihinin, milli mücadelesinin, halkın ölmez müziğinin, edebiyatının, onun büyük ananesinin bu toplumsal televizyon ve radyodan daha aydın gösterileceği ve sesleneceği inamla ifade edilmekte idi (Alizade, Muharremli, 2006: 65-66).

Bu sözler genel olarak yeni kurulan bir kurumun- İçtimai Televizyon ve Radyo Yayınları Şirketi'nin- adına söylenmekteydi.

Avrupa Konseyi'ne üyeliğin bir şartı gereği Azerbaycan'da kamu yayıncılığının (toplumsal yayıncılık) oluşturulması konusunda tartışmalar yaklaşık dört yıl sürmüştür. Bu tartışmalardan biri ve en önemlisi de Azerbaycan'da planlanan kamu yayıncılığı modeli konusunda yaşanmıştır. İlk başlarda Fransa ve Rusya modeli ileri sürülse de, kabul görmemiş, ardından Almanya modeli tartışılmış ve bu da çeşitli sebeplere göre cazip gelmemiştir. Tartışmalar sonucunda kamu yayıncılığı konusunda devletin finanse ettiği ve yayınlarının bağımsız Yayın Kurulu tarafından yönetildiği Hollanda modeli kabul görmüştür (Muharremli, 2003:147).

Nihayet 9 Ocak 2004 yılında “Toplumsal Televizyon ve Radyo Yayınları Hakkında Kanun”, Parlamento'dan geçmiş, ama aynı yılın Mart ayında cumhurbaşkanı tarafından veto (Azerbaycan tarihinde ilk veto) edilmiştir. Bazı düzeltmeler sonrasında içeriği yeniden oluşturulan bu kanun 9 Kasım 2004 tarihinde resmen kabul edilmişti (İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları, 2005: 20-21). Bu kanunla aynı zamanda İçtimai TV ve Radyosu'nun yayınlarını denetleyecek İçtimai TV ve Radyo Yayın Kurulu da oluşturulmuş ve bu kurul İçtimai Televizyon'un yayına başladığı günden (29 Ağustos 2005) yılından itibaren de faaliyetine başlamıştır.

Bu gelişmeler sonucunda 29 Ağustos 2005'ten itibaren yayına başlayan İçtimai Televizyon (İTV) ülkede umut doğurmuştur (Alizade, Muharremli, 2006: 116). Bu umut ne zamandan beri demokratik, seviyeli, kaliteli ve gerçek kamu yayıncılığı hasretini çekmiş bir halkın umududur aslında. Bu umudun gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini, bu kurumun bundan sonraki yayın hayatı gösterecektir. On senedir yayınlarını sürdüren bu kanal, habercilik alanında sözünü “Carçı” haber bülteni ile demeye çalışmaktadır.

Ayrıca haber programlarında dış haberlere ağırlık veren dört ulusal televizyon istasyonlarından biri olan İTV'nin ilk yayın ayı içerisinde (1 Eylül-30 Eylül 2005) haber programlarında dış haber oranının %30,6 olduğu belirtilmektedir. Bir röportajında İTV'nin bir aylık yayın faaliyetini değerlendiren iletişim bilimcisi Gulu Muharremli, bu kurumun yayına başlamasını toplum için önemli bir adım olarak değerlendirse de, özellikle kurum çalışanlarının bu kamu yayıncılığı anlayışından haberdar bile olmadığını belirterek yayın politikasının doğru ve açık belirlenmediğini ve televizyonun haber bülteni “Carçı”nın da habercilikte çok zayıf kalarak ülkenin haber manzarasını yansıtmadığını (Knyazgızı, 2005: 5) vurgulamaktadır.

Azerbaycan Kamu Yayın Kuruluşu'nun işleyişini apaçık bir şekilde etkileyen Azerbaycan toplumunun karmaşıklığı ve çelişkilerinin dışında kamu yayıncısının başarısızlığı için üç ana neden sıralanabilir: 1) Hükümetin yayıncının bağımsızlığı ve özerkliğini sürekli tehdit etmesi (veya yönetimine karışma); 2) kötü yönetim; 3) yetersiz finansman ve finansal yönetim.

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

Araştırmanın amacı, hükümet denetimi altında dağıtılmış Kamu Hizmeti Yayıncılığının sorunlara olası bir çözüm olarak getirilmesini gerekçelendirmek olduğundan Azerbaycan Kamu Yayıncısı için bu model en uygun model olarak görülmektedir.

Burada savunulan, sadece hükümet denetimi altında dağıtılmış kamu hizmeti yükümlülüğü ile Azerbaycan'ın üç katmanlı yayın sisteminin (kamu, özel ve devlet yayıncılığı) tamamen kapsanacağı düşüncesidir.

Ayrıca dikkati çeken önemli bir nüans da, Azerbaycan diğer Kafkas ülkelerinden farklı olarak eski geleneklerine sadık kalarak kamu yayıncısıyla beraber, devlet televizyonunun faaliyetini de sürdürmektedir. Oysa Ermenistan ve Gürcistan'da bunun yerini kamu yayıncılığı tutmaktadır.

SONUÇ

90'lı yılların başında medyanın serbestleşmesi istikametinde bir “patlamanın ardından, hükümetlerin son zamanlarda medya sektörü üzerindeki kontrolü yeniden önem kazanmaya başlamıştır. Onların “sözcüsü” olan devlete ait medyayı ve çoğu zaman iktidarın fikirlerini yansıtan kamu yayıncılığını desteklemiş ve bağımsız yayın yapan medyanın gelişimine engel olmuştur. Kamu yayıncılığı Azerbaycan'da devlet kontrolü altında kalmaktadır.

Azerbaycan Cumhuriyetinde dağıtılmış kamu hizmeti yayıncılığının gelişimini, medya mensupları ve halkın yerine, organize, çalışma ana yükünün hükümet tarafından üstlendiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır.

Bir yandan, Azerbaycan, Avrupa Konseyi'ne katılan bir ülkenin demokratik imajını korumak için çalışmakta; diğer yandan ise kamu televizyonunu kaldırmak için yeni mekanizmalar geliştirmektedir. Azerbaycan'da, kamu televizyonunun kurulması, devletin işlettiği televizyon yönetimi arasında olanlar da dâhil olmak üzere, yetkililer tarafından başlatılmıştır. Kabaca aynı tasarı, Gürcistan'da da uygulanmıştır.

Profesyonellik ve statü bakımından Güney Kafkasya ülkelerinde kamu yayıncılığının geleceği hâlâ belirsizdir ve kamu televizyonunun ekonomik refahı, ulusal bütçeye büyük oranda bağlıdır. Bu özelliği sayesinde kamu yayıncılığı politik açıdan aktif kesim bir kenara, geniş halk kitlelerinin de gereksinimlerini karşılamamaktadır. Durumu değiştirmek için, Güney Kafkasya ülkelerindeki kamu hizmeti televizyonunun açık tartışılması gerekmektedir, çünkü burada lider rolü kamu ve meslek kuruluşları, siyasi partiler ve hareketlerin yerine, hükümet yetkilileri oynamaktadır. Öte yandan şeffaf kamu televizyonu sistemi için ulusal bütçeye bağımlılıktan kaçınmak gerekmektedir.

Aynı zamanda bir kamu hizmeti türüne odaklanmak, hem mevcut kamu yayıncılığı politikasının karşı karşıya kaldığı çok sayıda çelişkiyi hem de kamu/özel sektör arasındaki, kültür/piyasa, hizmet/kar, ulusal/küresel, vatandaş/tüketici ve de kalite/miktarı arasındaki fikir ayrılıklarından kaynaklanan gerilimleri ele almanın ilk adımı olabilir. Bu, Azerbaycan Cumhuriyeti gibi gelişmekte olan bir ülkede tüm toplumu kapsayan sosyal sorumluluk ihtiyacını da tanıyabilir.

Diğer taraftan, erişim açısından, bir tür olarak kamu yayıncısına odaklanmak ve giderek artan bir şekilde kamu, özel ve devlet yayıncılığı arasında yapay bir ayırım gibi görünen şeyden kurtulmak, halkı/seyircileri (durumuna göre parçalanmış olarak) “sosyal açıdan daha sorumlu bir içerik” ile baş başa bırakabilir. Böylece, bilgi açısından zengin/fakir arasındaki ayırım sorununu çözmek için bir başlangıç yapılabilir.

Azerbaycan örneğinde olduğu gibi, Kafkasya ülkelerinin farklı siyasal ve yaşam durumları, kamu televizyonunun ekonomik durumu gibi farklı standartlar göz önüne alındığında,

Avrupa ülkelerinin geleneksel kamu televizyon modellerinin geçerli olabileceğini hayal etmek zordur.

Kamu televizyonu fikrinin ilanı ile kurulmasının tamamen farklı iki şeyler olduğu unutulmamalıdır.

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi bölge ülkelerinde televizyon yayıncılığı Sovyetler Birliği dönemi ile yeni dönem arasında doğal olarak bir yığın bariz farklılıkların olduğu söze gerek bırakmamaktadır. Ama şu bir gerçektir ki, eskiden kapalı sistem çerçevesinde merkez Sovyet ideolojisine bağlı geleceğini göremeyen ve neredeyse “kör” faaliyet içerisinde bulunan bu üç ülkenin, yayıncılık alanında, yeni bağımsızlık döneminde ise bu sefer tek yönlü enformasyon akışı gibi uluslararası bir iletişim sorunu çerçevesinde egemen Batı ülkelerinin ve ABD merkezli oluşturulan tek tip yapay kültürün etkisi kendini göstermektedir.

Kafkas ülkelerindeki kamu yayıncılığı demokratik bir iletişim düzeni ve iletişim özgürlüğü bağlamında eleştirilerin odağında yer alması tam da, toplumun değişen beklenti, ihtiyaç ve çıkarlarıyla devletin resmi ideolojisi arasında bir kamusal uzam oluşturamamasından kaynaklanmaktadır. Bu devletlerdeki kamu yayın kuruluşlarının iktidar ve toplum arasında demokratik bir kamusal uzam oluşturmak yerine, devletin hatta daha da bir ileri giderek siyasal iktidarların ideolojisini taşıyan bir ideolojik araç olarak konumlanması, topluma karşı sorumluluklarını da giderek ikincil kılmaktadır. Öyle ki, kamusal kaynakların harcanma biçiminin şeffaf olması, kamu hizmeti yayıncılığının neredeyse başlangıç yıllarından itibaren kamunun değil ancak siyasal iktidarın ideolojisinin taşındığı kanal olarak konumlanması kamu hizmeti yayıncılığının meşru temellerinin dahi sorgulanmasına yol açmaktadır. Mesela, devlet protokolüne paralel hazırlanan ana haber bültenleri, yasalara uymayan reklam süreleri bunlara örnek teşkil etmektedir.

Azerbaycan Kamu hizmeti yayıncısının, medya özgürlüğü ve kamuya karşı sorumluluk kavramlarını yeniden tanımlayacak biçimde yeni bir yayıncılık dönemine hazırlanması gerekmektedir. Bu şekilde bir değişim süreci; plüralist ve çok seslilik adına kanal sayısındaki artış üzerinden değil, kamunun yeniden düşünülmesi ve kamuya karşı sorumluluk ile yüzleşme üzerinden hayata geçirilecektir. Diğer taraftan, yalnızca bürokratik kontrol mekanizmasının değil bundan daha da önemli olan izleyicisinin yönetiminde yer aldığı bir kamu hizmeti yayıncısı, iletişim özgürlüğü için oldukça anlamlı bir işlevi yerine getirebilecektir.

KAYNAKÇA

AKGÜNER Tayfun (1996). http://www.yasader.org/web/yasama_dergisi/2012/sayi20/5-37.pdf, aktaran Dr. Mine Yıldız, “Siyasal İletişim Aracı Olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi Televizyonu”, ss. 5-37, Erişim Tarihi: 11.04.2015.

AKGÜNER Tayfun (1998). “Kamu Hizmeti Yayıncılığı”, sayı 7, s.288, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/view/1019014881/1019014091>, ss. 285-296. Erişim tarihi: 10.01.2015

AZİZ Aysel (2006). *Televizyon ve Radyo Yayıncılığı*. Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara.

BUDAK Leyla (2011). “Bağımsızlığının Yirminci Yılında Azerbaycan Medyasının Genel Durumu”, *Türkbilim Haziran*, sayı: 6, ss. 1-13.

ALİZADE Yalçın ve Muharremli Gulu. (2006). *Azerbaycan Efiri (Yayını), Tarih ve Çağdaşlık*. Nurlan Yayınları, Bakü.

FOURİE Pieter J (2010). *Distributed public service broadcasting as an alternative model for public service broadcasting in South Africa*, “*Communicare Volume 29 (2) December*, ss.1-25.

Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli Bağlamında Kafkas Ülkelerindeki Kamu Hizmeti Yayıncılığının Azerbaycan Örneği Üzerinden Analizi

İnternyus Azerbaycan Toplumsal Birliği Yayınları. (2005). Azerbaycan'da Enformasyon Araçlarının Genel Değerlendirilmesi. Bakü.

JAKUBOWICZ Karl (2004). "A Square Peg in a Round Hole: The EU's Policy on Public Service Broadcasting". European Culture and the Media: Channing Media-Channing Europe Series Volume 1 içinde. Ed: Ib Bondebjerg ve Peter Golding, Bristol: Intellect Books, ss.277-303.

KAYMAS Serhat (2013). "Kamu Hizmeti Ve Siyasal Despotizm Arasında Kamu Yayıncılığını Yeniden Düşünmek: 2002-2012 Kesitinde Türkiye'de Kamusal Yayıncılık", İletişim Çalışmaları Dergisi / Journal of Communication Studies, Sayı: 5, Haziran, ss. 84-130.

KNYAZGIZI Gültekin (2005). "İTV'nin Seviyesi Şimdilik Çok Aşağıdır" Azatlık Gazetesi, Sayı:Eylül, s.5.

MUHARREMLİ Gulu (2003). İçtimai Televizyon, Prensipler, Gerçekler, Perspektifler. BaküNeşr Yayınları, Bakü.

MUTLU Erol (2001). "Ne Olacak Bu Kamu Yayıncılarının Hali?", (der) D. Beybin Kejanlıoğlu, Sevilay Çelenk, Gülseren Adaklı, Medya Politikaları, Ankara: İmge.

YILMAZ Vacit Ertan (2010). "Kamu Politikası Yaklaşımı Çerçevesinde Türkiye'de Kamu Hizmeti Yayıncılığının Analizi (1960-2006)", Ankara Üniversitesi, doktora tezi, danışman Prof. Dr. Metin Kazancı.

VURAL Sacide (1994). Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri. Özışık Matbaacılık, Ankara.

YTREBERG Espen (2002). "İdeal types in public service television: paternalists and bureaucrats, charismatics and avant-gardists", Media, Culture and Society, vol.24, No. 6, ss. 759-774.

Tablo 1: Kamu Yayıncılık Modelleri

<i>Yıpratıcı Model</i>	<i>Kamu hizmeti yayıncılarının, yeni iletişim teknolojilerine uyumunu engelleyen, yeni kanal ve servisleri geliştirmesi ve internet yayıncılığına girmesine izin verilmeyen yayın modelini oluşturmaktadır. Yeni iletişim teknolojilerini kullanma hakkı yalnızca ticari yayıncılara tanınmıştır.</i>
<i>Dağıtılmış Kamu Hizmeti Modeli</i>	<i>Kamu hizmeti programcılığı, o dönem için etkin olan organizasyonlardan aldığı desteğe göre ayırt edilebilir. Düzenleyici otoritelerin tanıdığı izin doğrultusunda; çeşitli kurum ve kuruluşlar kamu hizmeti yayıncılarına destek verebilir, program üretimini teklif edebilir hatta kamu hizmeti yayın kuruluşlarının programlarına sponsorluk yapabilir, mali açıdan destek olabilirler.</i>
<i>Manastır Modeli</i>	<i>Bu modelde kamu hizmeti yayıncıları tam da gerçek bir izolasyona tabii tutulmuştur. Ticari yayıncılar karşısında tamamlayıcı bir rol oynamaktadırlar. Kâr amaçlı yayıncılık gerçekleştirilemez ve ticari yayıncıların programlarına destek verme görevi kamu hizmeti yayıncılarına yüklenmiştir.</i>
<i>Klasik Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu model, Avrupa Birliği üye ülkeleri dâhil olmak üzere bir dizi ülkede egemen olan kamu hizmeti yayıncılığını oluşturmaktadır. Geleneksel model olarak da isimlendirilen söz konusu model, geniş alan yayıncılığı gerçekleştirmekte ve hedef kitle ayrımı gözetmeden toplumun birbirinden farklılaşan taleplerine seslenmektedir.</i>
<i>Yarı Ticari Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu yayıncılık modelinde, kamu hizmeti yayıncıları da tıpkı ticari yayıncılar gibi reklam geliri elde etmekte ve ticari yayıncılar ile rekabete girmektedir. Ticari yayıncılara çok yakın programlar üreten yarı ticari kamu yayıncılığı modelinde kamu yayıncıları eş anlı olarak reklamcılardan kaynaklanan etkilere de açıktır.</i>

Gönül Cengiz

<i>Saf Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Kamu hizmeti yayıncıları, çok sayıda karasal sayısal yayın temeline sahip televizyon kanalı (DTT) oluşturabilirler ancak program geliştirme hakkına sahip değildirler.</i>
<i>Ful – Portfolyo Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu modelde, kamu hizmeti yayıncıları evrensel ve özelleştirilmiş tüm program hizmetlerini gerçekleştirmekte, yeni iletişim teknolojilerinin kazanımlarını kullanmaktadırlar. Kamu hizmeti yayıncılığının söz konusu modelinde, kamu hizmeti yayıncıları eş anlamlı olarak ticari yayıncılara benzer bir yapı sergilemektedir.</i>
<i>Spesifikleştirilmiş Tematik Kamu Hizmeti Yayıncılığı Modeli</i>	<i>Bu modelde, kamu hizmeti yayıncısı çeşitli amaçlara yönelik “özelleştirilmiş” tematik kanallar kurmakta ve program hizmeti vermektedir. Avrupa Birliği ülkelerinde son dönem içerisinde ağırlıklı olarak tercih edilen kamu hizmeti modelini oluşturur. BBC kanalları, özellikle Channel 4, France 2 ve France 3 kanalları örnek olarak verilebilir.</i>
<i>Elektronik Program Rehberi</i>	<i>Bu model, daha çok yeni iletişim teknolojilerinin kazanımları üzerine gelişen kamu hizmeti yayıncılığını oluşturmaktadır. Özellikle Batı Avrupa'nın 2014 yılından itibaren kamu hizmeti yayıncılığı vizyonunu “elektronik program rehberi” hizmeti oluşturmaktadır. Bu bağlamda, kamu hizmeti yayıncıları program üretiminde değil daha çok pazar ve kullanıcı araştırma çalışmaları, kullanıcı araştırma yöntemleri, vaka çalışmaları ve pazar dağılımları üzerine çalışmalarını sürdürecektir.</i>

(www.arel.edu.tr/pages/iletisimfakulte/dergi/sayi_5/serhat_kaymas_2.pdf, 103-105).